

Materiały robocze do Wystawy Ziem Odzyskanych we Wrocławiu w 1948 r.

Małgorzata Bukiel

Od 21 lipca do 31 października 1948 r., dokładnie przez 100 dni, we Wrocławiu dostępna była dla zwiedzających imponujących rozmiarów Wystawa Ziem Odzyskanych. Celem wystawy było propagandowe umocnienie mitu Ziem Odzyskanych, przedstawienie sukcesu za jaki władza już wtedy uważała ich zagospodarowanie oraz zamanifestowanie ich ostatecznego przyłączenia do Polski, także na arenie międzynarodowej. Według ówczesnych szacunków wystawę odwiedziło ponad 1,5 mln zwiedzających, a teren wystawowy stał się miejscem prezentacji najnowszych zdobyczy technologicznych oraz nowych prądów artystycznych.

Plan stworzenia wielkiej wystawy, która miała prezentować ziemie przyłączone do Polski po II wojnie światowej, pojawił się już na przełomie 1945 i 1946 r. Początkowo planowano wyeksponować ścieranie się żywiołów polskiego i niemieckiego oraz historię tych terenów, a na pierwsze miejsce ekspozycji wyznaczono dotychczasową stolicę polskiej myśli zachodniej – Poznań. Pod koniec 1947 r. koncepcja wystawy uległa zmianie. Zmieniono zarówno charakter wystawy, który zamiast *stricte* historycznego przybrał kształt prezentacji osiągnięć w zagospodarowywaniu nowych nabytków terytorialnych, jak i miejsce wystawy, na które ostatecznie wyznaczono największe miasto Ziem Zachodnich – Wrocław.

Wrocław, jako miasto po wojnie kompletnie zniszczone, nie był w 1948 r. całkowicie uprzętnięty. Decyzja o organizacji WZO w tym mieście znacząco przyspieszyła prace porządkowe i pozwoliła na realizację nowych inwestycji. Na samo uporządkowanie Wrocławia wyasygnowano kwotę 113 mln zł. Na wystawę przeznaczono głównie tereny wystawiennicze znajdujące się na wschodnich obrzeżach miasta, wokół Hali Stulecia, której nazwę zmieniono wówczas na Halę Ludową. W prace zaangażowanych było kilkaset osób,

Redakcja:

Bogumił Rudawski

Korekta:

Hanna Różanek

Instytut Zachodni
im. Z. Wojciechowskiego

ul. Mostowa 27A
61-854 Poznań

tel. (+48) 61 85 27 691

izpozpl@iz.poznan.pl

www.iz.poznan.pl

a o oprawę plastyczną zadbali czołowi ówcześni artyści, m.in. Jan Cybis, Stanisław Dawski, Henryk Stażewski, Xawery Dunikowski. Za ustawienie najbardziej charakterystycznych elementów – 106-metrowej iglicy oraz łuków symbolizujących kolejne lata pracy na Ziemiach Zachodnich i Północnych (ZZiP) odpowiadał Stanisław Hempel.

Oficjalne otwarcie wystawy nastąpiło 21 lipca o godzinie 15.00, po dwugodzinnym zwiedzaniu przygotowanych ekspozycji przez delegację rządową. O doniosłości wystawy i jej znaczeniu dla ówczesnych władz świadczyć może (oprócz budżetu, który w ciągu kilku miesięcy z planowanych 32 mln zł wzrósł do 715 mln zł) ranga osób otwierających to wydarzenie. Uroczystego otwarcia dokonał prezydent Bolesław Bierut, który przeciął wstęgę, premier Józef Cyrankiewicz wygłosił wielką mowę inauguracyjną, w uroczystości otwarcia brali udział także wicemarszałek Sejmu Stanisław Szwalbe, minister przemysłu i handlu Hilary Minc i wiceminister Wiktor Kościński – komisarz Rządu dla spraw Wystawy Ziem Odzyskanych.

Całość wystawy została podzielona na trzy części. „Tereny A”, czyli Halę Stulecia, Pawilon Czterech Kopuł oraz pobliski plac przeznaczono na prezentację wystawy problemowej, podzielonej na dziesięć działów dotyczących różnych zagadnień związanych z odbudową życia na ZZiP po wojnie. Na „Terenach B”, po przeciwnej stronie Hali Ludowej, na obszarze obecnego ogrodu zoologicznego, prezentowano wystawę społeczno-gospodarczą. Jej celem było ukazanie walorów społecznych i gospodarczych Ziem Zachodnich, stąd też w tej części znaleźć można było miejsca rekreacyjne, pamiątki, ofertę rozrywkową, np. wesołe miasteczko oraz stoiska handlowe, gdzie w atrakcyjnych cenach nabywano artykuły nierzadko niedostępne w regularnych punktach sprzedaży. Ostatni element WZO usytuowano na Starym Mieście, głównie na nieistniejącym już dziś Placu Młodzieżowym, gdzie znajdowała się wystawa poświęcona Wrocławowi oraz dodatkowe stoiska wystawowe.

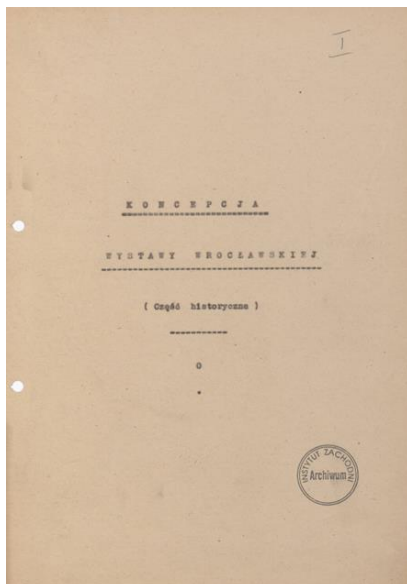
WZO towarzyszyły śmiałe działania promocyjne. Po rozległych terenach wystawowych zwiedzających obwoziła kolejka pasażerska, a obowiązkowe wycieczki na wystawę organizowano w zakładach pracy i szkołach z całej Polski. Rodzice, chcący zwiedzać wystawę samodzielnie, mogli zostawić dzieci pod opieką w Pawilonie Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Dostępne były gadzety wystawowe, np. popielniczki czy pocztówki i znaczki, a we Wrocławiu wydawano codzienną „Kronikę WZO”. Oprócz „Katalogu oficjalnego WZO” wydano broszury dotyczące jego poszczególnych działów oraz różne wersje językowe Informatora WZO. W konkursie „Poznajemy Ziemię Odzyskaną” organizowanym przez „Dziennik Polski” (od nr 198(1237)/1948) główną nagrodą za rozwiązanie zagadki zdjęciowej dotyczącej ZZiP był bezpłatny przejazd

i pokrycie 3-dniowego pobytu we Wrocławiu w okresie prezentacji WZO. Dodatkowo redakcja „Dziennika Polskiego” ogłosiła ustawiczny konkurs na opis wrażeń z wystawy. Wyróżnione prace były drukowane w dzienniku w czasie jej trwania oraz nagrodzone 3 tys. zł za publikację, a po wystawie przeprowadzono oddzielny konkurs biorący pod uwagę wszystkie nadesłane prace.

Ślady organizacji tego zakrojonego na szeroką skalę przedsięwzięcia odnaleźć można także w zbiorach archiwalnych Instytutu Zachodniego. W materiałach Polskiego Związku Zachodniego, pod sygnaturą IZ Dok.V-86 znajdują się cztery teczki zawierające projekty, propozycje zagadnień problemowych, wykazy proponowanych materiałów do prezentacji oraz teksty problemowe. Materiały te zapewne stanowiły pierwsze propozycje dotyczące wątków przewodnich wystaw. Tematyka niektórych tekstów wskazuje, że najstarsze z nich przygotowywane były na wystawę jeszcze przed zmianą jej kształtu i lokalizacji.

Pierwsza teczka zawiera materiały prawdopodobnie historycznie najstarsze. Wskazywać na to może fakt, że w zebranych tu opracowaniach dominuje kwestia konfliktu polsko-niemieckiego, a nie podkreślana w końcowym etapie przygotowań odbudowa i zagospodarowywanie ZZiP. Sądząc po zachowanej korespondencji, materiały przygotowywane na wystawę „Dziesięć lat zmagania polsko-niemieckich” były także podstawą do stworzenia późniejszej koncepcji Wystawy Historycznej we Wrocławiu.

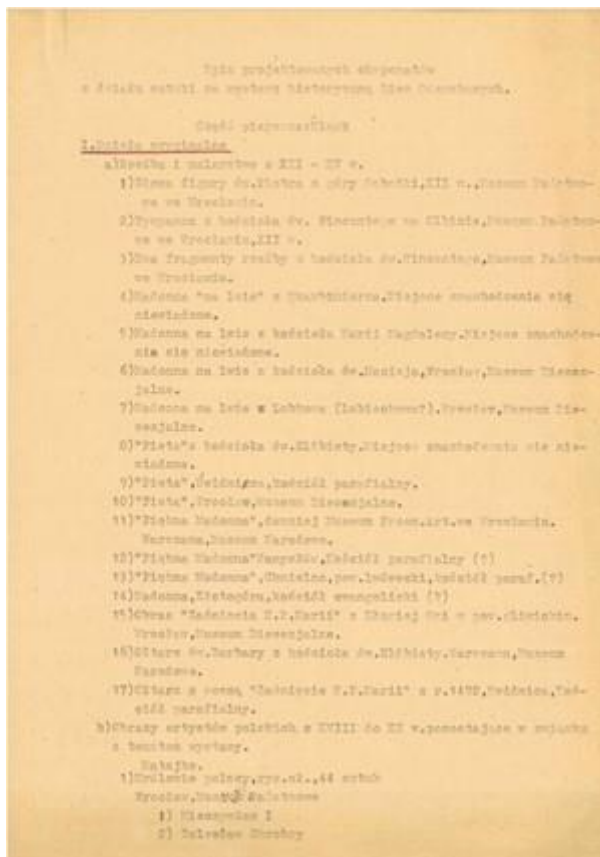
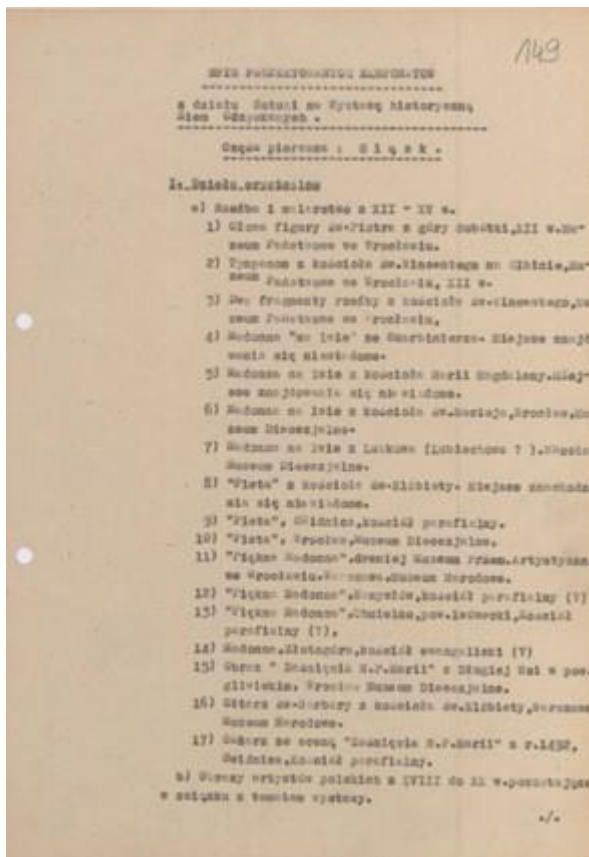
Fot. 1. Materiały na WZO (IZ. Dok. V-86)

Materiały zebrane w teczce pierwszej i trzeciej częściowo zostały wykorzystane (lub na ich podstawie opracowano na nowo) elementy Wystawy Historycznej, która prezentowana była w Hali Ludowej.

Już we wstępie „Koncepcji wystawy wrocławskiej” zaznaczono, że: „Plan poniższy, opracowany przez Komitet Naukowy Wystawy Historycznej, nie rości sobie pretensji do wyczerpania wszystkich problemów związanych z łącznością Z.O. z krajami reszty Polski, jak również z 1000-letnią walką o nie polsko-niemiecką. Komitet stał na stanowisku, że wskazanym jest poruszyć mniejszą ilość tematów, ale przedstawić

je gruntowniej, choćby w formie przykładów. (...) Opracowania te zawierają z jednej strony materiał naukowy dla poparcia poszczególnych tez referatu syntetycznego, oraz z drugiej winny stać się substratem do przewidywanego przez Komitet przewodnika po wystawie”.

Mimo zapowiedzi niewielkie fragmenty z przygotowanych materiałów znalazły się w „Katalogu oficjalnym Wystawy Ziemi Odzyskanych” (Wrocław 1948). W archiwum IZ zachowały się opracowania m.in. dotyczące działu geograficznego, historycznego (problemowego) oraz część etnograficzna i krajobrazowa. Dość dokładnie uwzględnione zostały w materiałach drukowanych fragmenty poświęcone prehistorii, inne epoki wzięto pod uwagę w nieco mniejszym stopniu. Każde z opracowanych zagadnień zawiera propozycję materiału ilustracyjnego – eksponatów, map, wykopalisk, ceramiki, rzemiosła, itp. Pojawiały się także propozycje map plastycznych, fotografii, modeli, rekonstrukcji, a nawet pomysł ustawienia oryginalnego grobu szkieletowego czy rekonstrukcji świątyni Światowida z Arkony na Rugii.

Fot. 2-3. Materiały na WZO (IZ. Dok. V-86)

Zagadnienia problemowe poruszane w zachowanych materiałach nie odbiegają tematycznie od prezentowanej ówczesznie wykładni politycznej. We wszystkich epokach historycznych wyeksponowano polskie wątki w przeszłości ZZIP, począwszy od utożsamienia kultury łużyckiej z kulturą prapolską, przez średniowieczne podboje Piastów oraz podkreślenie utraty tych terenów na rzecz Niemiec. Wykazywano przy tym, że w państwie niemieckim tereny te były niewystarczająco zaludnione i eksploatowane, a ich powrót do Polski i szybkie zagospodarowanie jest oczywistym dowodem na ich odwieczną polskość.

Innym wymownym dowodem związku Śląska i części zresztą Ziemi zachodnich z Polską jest ich związek z uniwersytetem jagiellońskim, jak świadczy o tym najlepiej Album Studiorum. W okresie od r.1400- 1485 studiowało na wszechnicy krakowskiej:

z Brzegu 46 studentów	z Niemodlina 8 studentów
ze Świdnicy 28 "	z Trzebnicy 10 "
z Opola 29 "	z Namysłowa 16 "
z Gliwie 27 "	z Żąbkowic 8 "
z Niszy 82 "	z Sycowa 8 "
z Opawy 39 "	z Kluczborka 21 "
z Raciborza 28 "	z Kamienia 13 "
z Wrocławia 184 "	z Torunia 36 "
z Gorzowa 4 "	z Grudziądza 13 "
ze Strzelina 4 "	z Wyszogrodu 14 "
z Głogowa 59 "	ze Szczecina 12 "
z Głogówka 15 "	z Międzyrzecz 15 "
ze Wschowy 17 "	z Łobienicy 11 "
ze Śmigrodu 5 "	z Budziszyna 12 "
z Bytomia 12 "	z Kostrzyna 22 "
z Oleśna 5 "	z Chojnic 11 "
z Zabrza 11 "	z Granwaldu 5 "
z Oleśnicy 33 "	z Międzychođu 3 "
z Bolesławowa 10 "	z Lublina 3 "

Przeświadczenie to miały potwierdzać także liczby – dane statystyczne oraz wykresy prezentujące ułomność tych ziem w niemieckim organizmie państwowym oraz trwałe związki z Polską, czego dowodzić miała np. duża liczba studentów z ZZIP na UJ czy stosunki etniczne wskazujące na dużą liczbę mieszkańców pochodzenia polskiego.

Br. 6. (Śląsko-Str. 17.)

Stosunki narodowościowe

Liczba Polaków w poszczególnych prowincjach w/g stat. niem.

	1900	1905	1910	1925	1933
Śląsk (cały)	1.101.000	1.222.000		657.000	
Śląsk Górny	1.048.000	1.159.000	1.258.000	653.000	366.000
Śląsk Dolny	53.000	63.000		14.000	
Prusy Wschl.	286.000	294.000		145.000	61.000
Rej. Olszt.		277.000	260.000	133.000	55.000
Pomorze Zach.	11.000	24.000		16.000	
Rej. Frankf.	10.000				

Procent Polaków

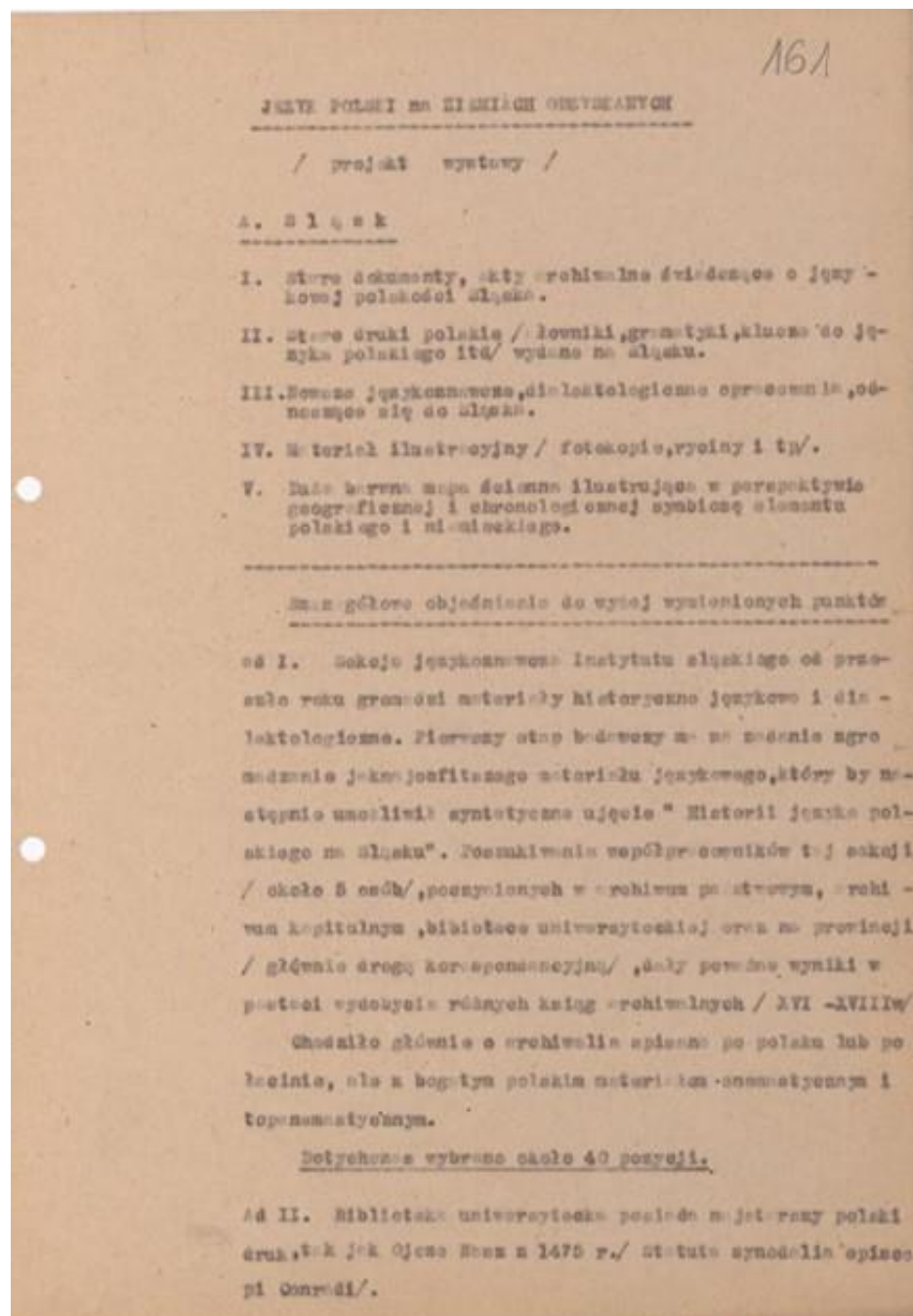
	rel. Opolska	rel. Olesztynska
1900 -	56%	-
1905 -	54%	51%
1910 -	57%	48%
1925 -	47%	25%
1933 -	25%	9%

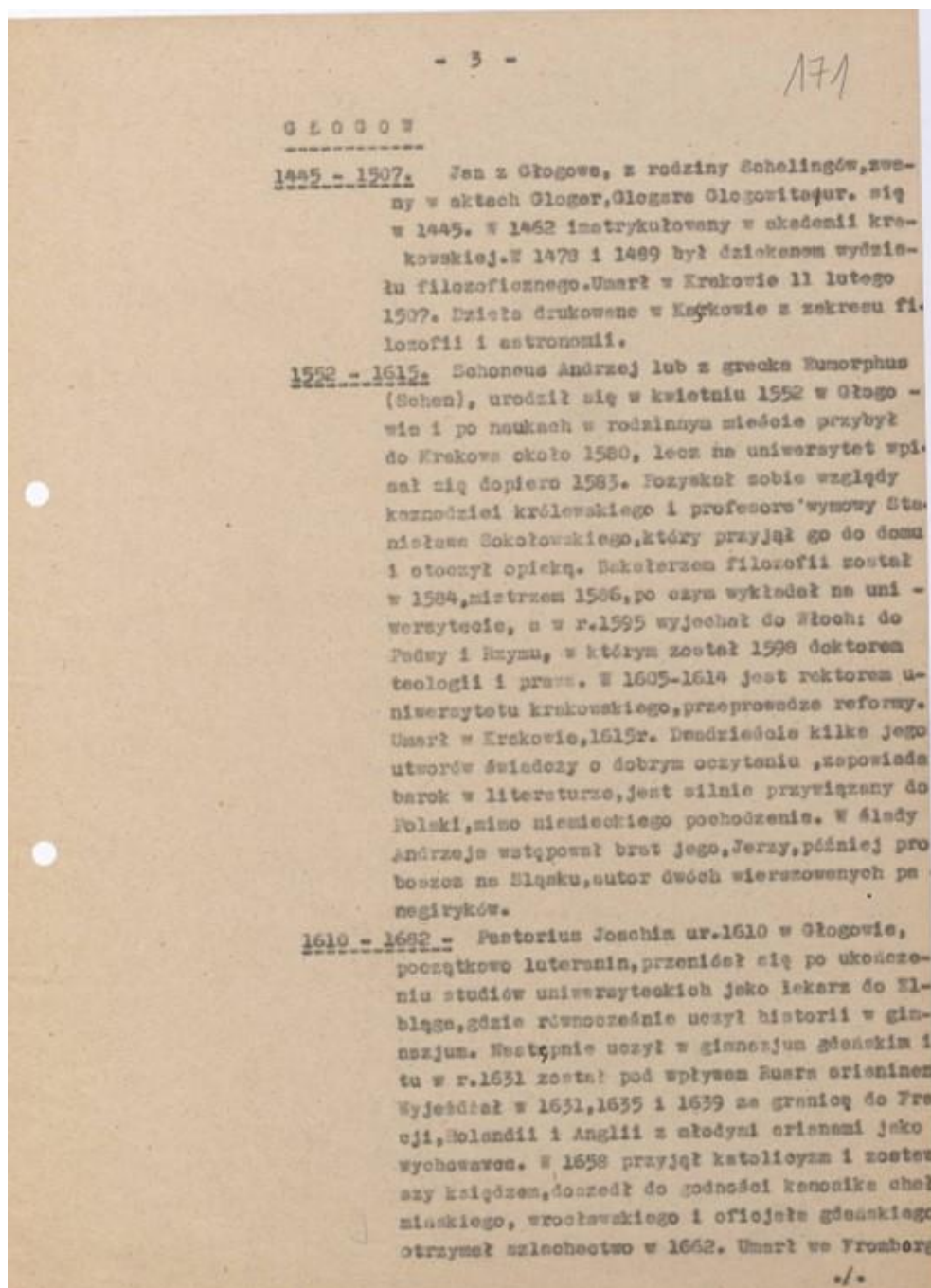
Procent ludności polskiej - rocznie:

Rok	Śląsk cały		Opolecczyzna		Prusy Wschodnie.	
	Ogolem	Polaków	Ogolem	Polaków	Ogolem	Polaków
1900-5	0,99%	2,02%	1,8%	1,95%	0,59%	0,59%
1905-10	1,14%	1,5%	1,63%	1,81%		
1900-10	1,12%	1,8%				

Fot. 4-5. Materiały na WZO (IZ. Dok. V-86)

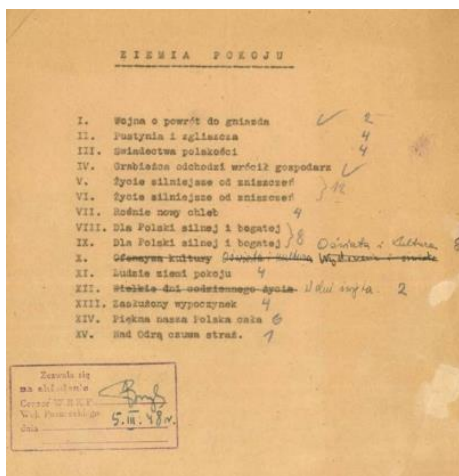
Przechowywane materiały obejmują wiele zagadnień, nie tylko *stricto* historycznych, ale także z dziedziny sztuki, architektury, zagadnień językowych oraz narodowościowych. Interesującym zabiegiem było stworzenie biogramów wybitnych „polskich” autorów pochodzących z ZZiP.

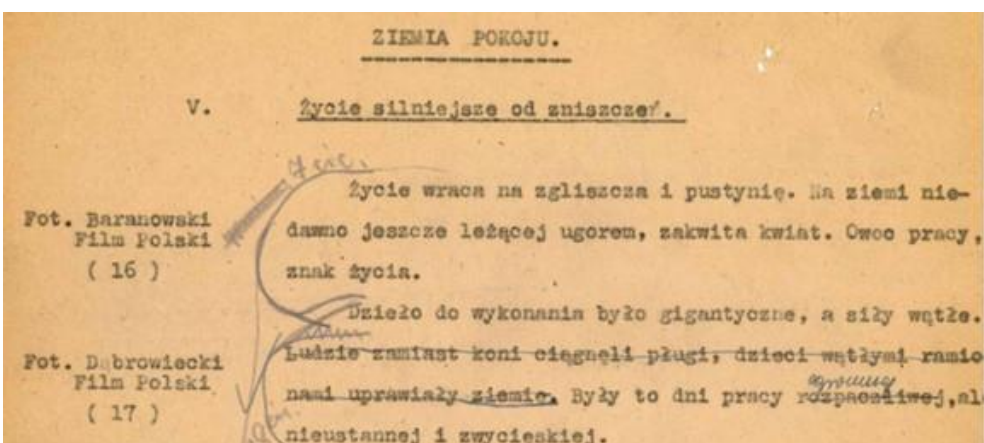
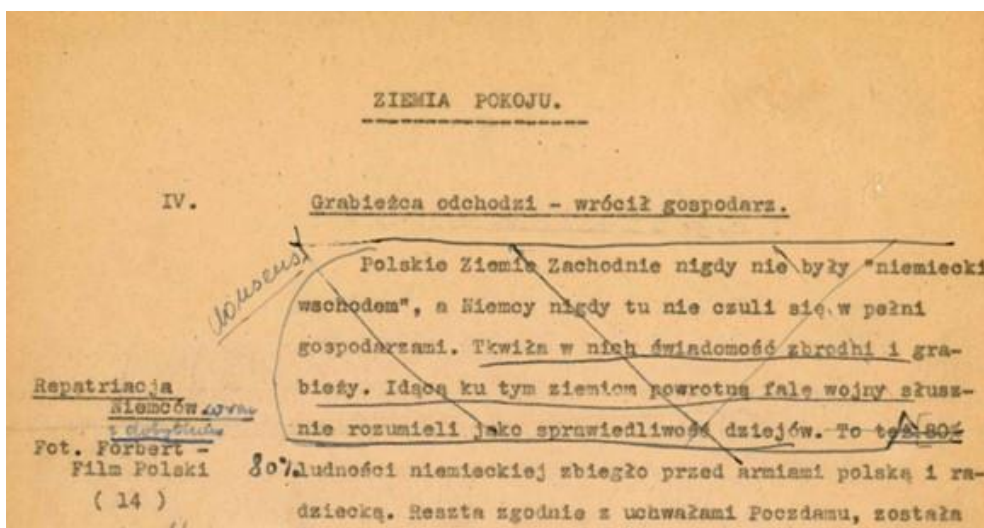

Fot. 6-7. Materiały na WZO (IZ. Dok. V-86)

W dokumentach oprócz materiałów bezpośrednio przeznaczonych na wystawę znajdują się także dwie wersje książki przygotowanej przez PZZ „Ziemia Pokoju” (Poznań 1948). Książka została wydana tuż przed otwarciem WZO, a w archiwum IZ znalazła się wersja z poprawkami cenzora, który naniósł kilka uwag, ale ostatecznie dopuścił publikację do druku, oraz makieta książki z oryginalnymi fotografiami i propozycją ich rozmieszczenia. Tekst

zaakceptowany przez cenzora jest tożsamy z opublikowanym, makieta zdjęć różni się nieznacznie od wersji publikowanej. Dzięki zachowanym materiałom wiadomo także, że planowany na etapie projektowania książki nakład, wynoszący 25 tys. egzemplarzy, na przełomie kilku miesięcy wzrósł do 100 tys., co mogło być związane z planowaną wystawą wrocławską.

Fot. 8-10. Fragment maszynopisu książki „Ziemia Pokoju” z uwagami cenzorskimi (Iz. Dok. V-86)

Fot. 11-12. Fragment makiety książki „Ziemia Pokoju” (IZ. Dok. V-86, t. 2)

Prezentowane materiały pozwalają prześledzić ewolucję pierwotnych założeń wystawy oraz skalę i rozmach podjętych działań. Zachowano prawie 400 stron maszyno- i rękopisów przygotowanych tekstów, które jak wiemy nie są ich wersją ostateczną. Większość z nich nie jest datowana, najstarszy ustalony maszynopis pochodzi z listopada 1945 r. Wśród autorów znaleźli się uznani wówczas profesorowie, ale także pracownicy bibliotek i instytutów naukowych oraz historycy dopiero rozpoczynający swoje kariery. Należy pamiętać, że część historyczna stanowiła jedynie fragment wielkiego przedsięwzięcia, jakim była Wystawa Ziem Odzyskanych. Odniosła ona niekwestionowany sukces dzięki połączeniu pracy środowisk twórczych, naukowych i przede wszystkim urbanistycznych. Wielka manifestacja propagandowych tez podana w przystępnej i innowacyjnej formie stała się ważnym wydarzeniem nie tylko dla władzy, która osiągnęła swój cel, ale także dla mieszkańców Wrocławia i Ziem Zachodnich.

Małgorzata Bukiel - pracowniczka Instytutu Zachodniego, historyczka, zajmuje się badaniem Ziem Zachodnich i Północnych, Ziemi Lubuskiej i pograniczem polsko-niemieckim